

ELS HABITANTS DEL PLA DE L'ESTANY SEGONS UN MARIDATGE DE L'ANY 1491

Ventura CASTELLVELL

ELS MARIDATGES

Les relacions de població medievals més completes són, sens dubte, els fogatges. No obstant no són les úniques. Les necessitats fiscals van crear altres fonts d'ingressos que també relacionaven els pagadors en llistats. El monedatge o morabatí, les talles, els maridatges i els coronatges, entre altres, són els noms que reben alguns d'aquests impostos que, a més de l'interès econòmic que representa el seu estudi, tenen un gran valor demogràfic i onomàstic. Des d'un punt de vista onomàstic les nòmines d'aquests tributs contenen, a nivell general, una informació més limitada a causa de la seva reglamentació i de la documentació incompleta. Tres són els aspectes que limiten l'estudi onomàstic dels maridatges :

- a) els estaments que n'estaven exempts,
- b) no abastaven tot el país i les mancances són importants
- c) els totals que no relacionen els noms dels focs que han pagat.

El maridatge era un impost directe aplicat pels monarques de la Corona d'Aragó a partir del segle XIV. El motiu era sufragar els dots i les despeses dels casaments dels reis i de les infantes. Els primers cobraments amb aquesta funció, abans que rebessin el nom de maridatge, requeien només sobre els focs del patrimoni reial. Posteriorment, a partir del segle XV, també afectava, a més dels reials, els eclesiàstics, els ciutadans, els franquers i aloers. El clergues i els cavallers, així com els vassalls dels gentilhomes, n'estaven exclosos. Amb el pas del temps algunes poblacions reials i eclesiàstiques quedaren alliberades del seu pagament per raons diverses. Es va cobrar fins al segle XVII.

A partir de l'any 1419 els vassalls dels senyorius eclesiàstics van passar a contribuir amb vuit sous per foc, els de viles reials, els vassalls de ciutadans i els jueus 17 sous, els franquers 34 i els focs aloers pagaven 51 sous. Un sou equivalia a 12 diners, 20 sous a una lliura i, per tant, una lliura 240 diners. Ferran II, el 1481, va eximir del pagament del maridatge els vassalls de l'església en el cas dels casaments de les infantes il·legítimes. El 1493 va ordenar que es taxés el maridatge a partir de l'últim fogatjament i va reduir el pagament en un 10 per cent per als pobres i miserables.

El maridatge no és un bon punt de partida per quantificar la població real del país. Es pot utilitzar per omplir, amb limitacions, els buits que hi ha entre fogatge i fogatge. Cal tenir present la dificultat que hi ha de conèixer exactament la proporció de focs que n'estaven exempts, les deduccions reals pels pobres o el grau de frau fiscal. A més és difícil de trobar el coeficient més fidel a la realitat que pugui permetre traduir el nombre de focs en nombre de persones. Aquest coeficient, en el cas dels fogatges, pot variar entre 4 i 6 segons l'època i el país. Però encara que es parteixi d'un o altre coeficient, el resultat no és gaire fiable a causa de la diversitat de dades que s'han de tenir presents i que són de difícil obtenció. A més, molt sovint, els focs es pactaven amb el col·lector, fet que ens porta a considerar els focs dels maridatges com una xifra mínima.

El tema dels maridatges ja ha estat estudiat amb anterioritat. En concret el de l'any 1491 és el que ha despertat més interès. Ara per ara aquests estudis s'han dirigit cap a àrees geogràfiques molt concretes. Prim Bertran a Notes de demografia i onomàstica lleidatanes de finals de l'Edat Mitjana. El fogatge de 1491, en un article publicat l'any 1980, estudia la ciutat de Lleida i la seva zona d'influència; V. Castellvell, F. Fucho i J.R. Vinaixa a Un cens del segle XV. Els habitants de la batllia de Miravet i les comandes d'Ascó, Horta i Vilalba segons un maridatge del 1492, treball en premsa, analitzen totes les poblacions de l'antiga Castellania d'Amposta a les actuals comarques de la Terra Alta i Ribera d'Ebre. Dintre d'un estudi més ampli R. Garcia i M. V. Martínez a Población, jurisdicción y propiedad del Obispado de Gerona. Siglos XIV-XVII editat a Girona el 1976, van utilitzar els maridatges com a font complementària dels fogatges en l'estudi de la població del bisbat de Girona i la seva dependència. Un dels maridatges que utilitzen és el del 1491. A més, Prim Bertran l'any 1982 va publicar un article sobre el maridatge que es va cobrar el 1496 amb motiu del casament de Joana, filla de Ferran II, coneguda com "la boja", en una article que porta per títol La col·lecta del "maridatge" de 1496 al bisbat d'Urgell.

EL MARIDATGE DE L'ANY 1491

Es va cobrar amb motiu del casament de la infanta Isabel, filla del rei Ferran II, amb el príncep Alfons, hereu del tron de Portugal. La infanta Isabel, que havia nascut el 1470, era l'hereva de les corones d'Aragó i Castella. El matrimoni va durar poc. Vuit mesos després moria el príncep Alfons a conseqüència d'una caiguda del cavall. L'any 1497 Isabel es casava de nou. En aquesta ocasió amb el seu cunyat Manuel, rei de Portugal. El matrimoni també va durar poc, perquè Isabel va morir de part l'any 1498.

Ferran II va dictar l'ordre de cobrament del maridatge el 24 de gener de 1491 des de Sevilla, durant la campanya militar contra el regne moro de Granada. Els encarregats van ser mossèn Andreu de Peguera, cavaller conseller de Ferran II i Mestre Racional, i mossèn Jaume de Montfort, tresorer del rei al Principat de Catalunya. Era habitual que aquest tipus d'impostos es cobressin a partir de les demarcacions dels bisbats, potser perquè els focs de vassalls eclesiàstics eren majoria a molts bisbats. El Mestre Racional va buscar un o diversos col·lectors per a cada bisbat per portar a

terme el cobrament. Aquests, a la vegada, tenien uns sots-col·lectors (notaris, batlles, prohoms, procuradors o jurats) que eren els que directament s'encarregaven de recollir els sous per foc.

Les dades sobre els maridatge de l'any 1491 del bisbat de Girona es poden consultar en els volums registrats amb el números 2571 i 2574 del Reial Patrimoni que es troben a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) de Barcelona. El procés de col·lecta va durar uns tres anys i mig. No obstant la major part de focs van pagar el 1491. La primera anotació d'aquest bisbat és del mes d'octubre de 1491 i la darrera del febrer de 1494. Les poblacions del Pla de l'Estany tenen dates diferents. Les compreses entre els folis 188 i 199 són del 5 d'octubre de 1491; les dels folis 210 al 241 corresponen al 1491, al dia i mes indicat al començament de cada parròquia. En el cas concret de les nòmines de les parròquies on l'abat de Banyoles tenia vassalls, la data és la del 3 de novembre de 1491. Sembla, no es pot precisar perquè les indicacions dels anys són poc precises, que a partir del foli 241 v és l'any 1492, del foli 255 v de l'any 1493 i l'últim del recull, foli 261, tal com diu en l'encapçalament, és del 6 de febrer de 1494. En aquests últims folis hi ha les parròquies de la baronia de Vilademuls, que van de finals del 1492 a principis del 1494.

Els maridatges contenen dades que no es troben en els fogatges. Així el de 1491 respecte a l'únic fogatge que hi ha del segle XV, el de 1497, publicat per Josep Iglésies, presenta les següents novetats:

- a) Indica els oficis en alguna població. Aquest és el cas dels habitants de Banyoles, que tenia 50 paraires, 14 teixidors, 7 sabaters, 6 sastres, 5 fusters, 3 barbers, 3 ferrers, 2 bracers, 2 carnisers, 2 especiers, 2 guanteres ("gonter" en el document), 1 ballester, 1 baster, 1 calceter, 1 corder, 1 metge, 1 mercer, 1 moliner ("moner" en el document), 1 notari, 1 oller, 1 panyeter (és un "serraller que fa panys"?) i 1 traginer.
- b) Dóna el nom dels masos ròncecs i el nom del seu propietari. Aquests masos, que no estaven habitats, eren cultivats per habitants de la mateixa parròquia o de parròquies veïnes. Es per això que també paguen el maridatge. Gairebé tots són de jurisdicció eclesiàstica. Aquests masos segurament estaven desfets des de les calamitats del segle anterior. El fet que a finals del XV s'estiguin treballant és un indicatiu del creixement de la població, que necessitava noves terres per a poder subsistir. El registre 2571 del Reial Patrimoni de l'ACA indica els masos ròncecs al final de cada parròquia, però només ho precisa en alguns pocs casos: 2 masos ròncecs a Vilavenut, 2 a Serinyà, 1 a Crespià, 1 a Centenys i 3 a Mata. En canvi el registre 2574 relaciona a part aquests masos sota el títol de "ronechs e desglessia": 1 a Cornellà, 2 a Ravós, 2 a Sant Andreu del Vilar, 1 a Vilert, 2 a Porqueres, 3 a Fontcoberta, 2 a Serinyà, 6 a Sant Vicenç de Camós, 1 a Miànegues, 5 a Banyoles, 2 a Sant Andreu del Terri, 3 a Riudellots de la Creu, 1 a Esponellà i 2 a Terradelles.
- c) Indica la jurisdicció senyorial. La jurisdicció religiosa es la majoritària. Després ve la reial. Els franquers són molt pocs. No hi ha ni aloers ni focs senyorials. Destaquen les jurisdiccions de l'abat de Banyoles, de la baronia de Vilademuls, de les vegueries de Besalú i Girona. Van intervenir en la col·lecta de l'abat del monestir de Sant Esteve de Banyoles el procurador general Pere Anglada i el notari de

Banyoles Miquel Batlle. Abastava les següents parròquies: Banyoles, Vilert, Porqueres, Fontcoberta, Serinyà, Sant Vicenç de Camós, Miànigues, Usall, Guèmol, Llavanera i Pujarnol. A més d'altres que no són del Pla de l'Estany. La baronia de Vilademuls comprenia els llocs de Santa Llogaia del Terri, Vilamarí, Galliners, Sant Marçal de Quarantella, Parets, Orfes, Terradelles, Martís i el Vilar de Sant Andreu; la majoria són actualment del terme municipal de Vilademuls. Consta que Sant Andreu del Terri és de la vegueria de Girona i Crespià de la vegueria de Besalú. No indica la dependència dels altres llocs eclesiàstics.

d) Els noms dels pagadors. Respecte al fogatge de 1497 és més complet. Mentre que el maridatge indica el prenom i el cognom, el fogatge molt sovint només el cognom.

El maridatge, però, també té una destacada mancança: és incomplet. No surten tots els veïnats ni les antigues parròquies situades en el que actualment és la comarca del Pla de l'Estany. Entre les que falten, hi ha la de Santa Maria de Camós o la d'Esponellà. D'altres no és possible conèixer-ho amb seguretat. Algunes que en el fogatge de 1497 presenten relacions separades, en el maridatge de 1491 estan agrupades. Aquest és el cas del terme de Cornellà del Terri, que en el maridatge inclou en una mateixa nòmina els nuclis de Borgonyà, Corts, Ermedàs, Pujals dels Cavallers, Pujals dels Pagesos i Sorts. A més no hi consten els focs religiosos, ni els de cavallers, ni els de ciutadans, ni els aloers. Es poden comparar els llistats del 1491 amb els del 1497 i cercar els focs de cavallers absents en el maridatge. I tampoc no se sap si hi havia altres exempcions. Per tant des d'un punt de vista demogràfic és difícil saber els nombre exacte de focs que hi havia en el Pla de l'Estany l'any 1491.

Encara un detall de gran interès onomàstic del maridatge de 1491. Les dues minories religioses hi són presents: jueus i moros o sarràins, com els anomena la documentació catalana medieval. El cas dels jueus és de gran importància perquè es tracta de les últimes llistes de jueus catalans abans de l'expulsió. El maridatge de 1491 no indica cap jueu del Pla de l'Estany. Sí, en canvi, els d'altres poblacions catalanes. Una lectura no exhaustiva ha permès localitzar els següents focs jueus: Tarragona 17 focs, Girona 12, Lleida 38 i Cervera 32. El cas dels moros és ben diferent, però no per això menys important. A la Catalunya Nova no n'hi havia, però les terres del Segre i de l'Ebre encara conservaven destacades comunitats musulmanes que es relacionen a part en els llistats. Cal remarcar que es tracta de llistats cada vegada més reduïts. En el fogatge del 1497 encara hi apareixen, però en el del 1515 ja estan tots cristianitzats.

LA TRANSCRIPCIÓ

He copiat les nòmines de les parròquies pagadores del volum 2571 de l'ACA, limitant-me només a les que actualment formen part de l'actual comarca del Pla de l'Estany. Algunes parròquies, però, per relacionar els seus pobladors utilitzen dos, o fins i tot tres, llistats diferents. El registre 2574 presenta part de la informació del 2571. Des del foli 201 del registre 2571 fins al final es relacionen les mateixes parròquies, pobladors i masos que al registre 2574, amb algunes variacions en la presentació i l'ortografia dels noms.

He transcrit els documents mantenint l'ortografia i la puntuació original, desenvolupant les grafies abreujades sense deixar-ne constància. He regularitzat les majúscules de l'inici dels paràgrafs i dels noms propis, i també els signes "j" i "v" que transcriu "i" i "u" quan he cregut que representaven aquests sons. El text apareix sense puntuació, com era habitual en molts documents de l'època. La seva senzillesa evita interpretacions errònies. La grafia d'alguns noms propis pot sorprendre per la seva arbitrariedad ortogràfica, per la manca d'accents i perquè, en algun cas, s'aparta dels criteris ortogràfics moderns o de la forma més habitual. Alguns d'ells apareixen ortografiats diferentment. En general no costa gaire relacionar-los. Els fragments que falten perquè són de difícil lectura o per defecte del paper, apareixen indicats amb tres punts entre claudàtors.

Ofereixo també un resum dels focs de les parròquies que surten en el maridatge i en el fogatge de l'any 1497 dels actuals municipis del Pla de l'Estany. En aquest cas he utilitzat la transcripció que d'aquest fogatge va fer Josep Iglésies, obra que detallo a l'apartat bibliogràfic.

Cal fer notar que en el maridatge hi ha dues relacions del Vilar de Sant Andreu i que els noms de les dues nòmimes coincideixen. En el cas dels focs partits, una meitat d'església i l'altra del vescomte de Peralada (3 focs a Santa Llogaia del Terri) i una meitat d'església i l'altra de mossèn Belloch (1 foc a Galliners), estan comptabilitzats com d'església perquè pagaven com a eclesiàstics, és a dir, 8 sous. En el quadre que resumeix els focs del fogatge de 1497, al lloc de Corts es relacionen els capellans de Sorts, Pujals dels Pagesos, Borgunyà, Corts i un més del qual no s'indica la parròquia. Els 6 focs de Terradelles del 1497 són els de Sant Andreu del Vilar de 1491 i els 7 focs de 1497 són els de Terradelles.

TRANSCRIPCIÓ del maridatge de les parròquies del Pla de l'Estany de l'any 1491, que es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Patrimoni, registre 2571

Portada:

1491 Maridatge de la infanta Da. Isabel princesa de Portugal

f. 188 v

La parroquia de **Vilavenut** homens desglesia

Barthomeu Ort

Gabriel Batlle

Johan Riba

Miquell Soler

Anthoni Riba

Lorenz Vilar

En Truy tots de la almoyna de Gerona

Lo mas Capmagre tel en Vilar de Ollers lo qual Vilar es de jurisdiccio del bescompte e tes per lo benifet del spital de Gerona ronech

Lo mas Garau quis te per la dite almoyna conrehet mossen Barthomeu prelat de dite parroquia ronech

Los quals VIII masos a raho de VIII sous valen III lliures XII sous LXXIII sous

f. 189 v La parroquia de **Serinya**
homens desglesia

Bernat Casadevall

Miquell Serra

Johan Caselles devall

Sabestia Jamich

Madona Josera

Miquell Conill

Casadevall Masella

Anthoni Moli

Anthoni Ortes

Johan Basch stansa al mas Barthomeu Steve

Anthoni Baixes

Lo mas Sabadi per lo camerer de Ripoll ronech

Los quals sobre dits XII masos a raho de VIII sous valen IIII lliures XVI sous LXXXXVI sous

f. 190 La dite parroquia de **Serinya**
homens reals

Barthomeu Illa

Barthomeu Fabrega

Pere Puig ferrer

Bernat Mir

Segimon Ferrer

Sabestia Maso

Sabestia Vila

Johan Careres

Pere Guillem Figuera

Anthoni Casadevall

Pere Vey

Barthomeu Bruguera

Andreu Benegan alias Riera

Johan Aulim

Pere Budalles

Pere Albussa

Lo mas Gaules quis rep lo senyor rey sta en mans del batlle general

Lo mas Sabadi ronech alias Bartuch

Los quals sobre dits XVIII masos homens reals a raho de XVII sous per fochs valen XV lliures VI sous CCCLVI sous

f. 193 v La parroquia de **Font Cuberta**
homens desglesia

Ffeliu Puyol
Anthoni Duimer
Bernat Prat de Frexanet
Barthomeu Spital
Garau Pages de la Oliuda
Miquell Detorres
Pere Rovira
Jaume Vilardemi

Los quals sobre dits VIII masos a raho de VIII sous valen III lliures III sous LXIII
sous

f. 194 En la dita parroquia de **Font Cuberta**
homens reals

Jaume Mir de Pranadones
Ffeliu Ferrer
Pere Casademunt de Gavarres
Miquell Rovira texidor
Anthoni Puig texidor
Ypolit Salvatella
Steve Ferrer farrer

Los quals sobre dits VII masos reals a raho de XVII sous per foch valen V lliures
XVIII sous CXVIII sous

f. 194 La parroquia de **Vilert**
homens desglesia

Johan Corts
Pere Pasqual
Thomas Delofeu
Anthoni Mir
Berthomeu Ferran qui te lo mas Dexesa

Los quals sobre dits VI masos desglesia a raho de VIII sous per foch valen II lliures
VIII sous XXXVIII sous

f. 194 v La parroquia de **Crespia**
homens desglesia

En Puig de Pomera
En Porrexes
En Barthomeu Capelles
Johan Traginer
Pere Conill

March Conill

Pere Capelles

Miquell Coste de Portell

En Pages de Portell

Lo mas Samaso ronech tel en Quer de Sponella tes per lo senyor bisbe de Gerona

Los quals sobre dits X ffochs o masos desglesia a raho de VIII sous per foch valen IIII lliures LXXX sous

f. 194 v En la dita parroquia de **Crespia**

homens reals

En Ramon de Pomiya se te per la muller den Reyada

En Costa de Pompia se te per en Reyades

En Traginer demunt

En Gaspar Arnau carniser

En Gispert

En Johan Gorgolls vells e miserable

Los quals sobre dits VI fochs o masos reals a raho de XVII sous per foch valen V lliures II sous CII sous

f. 195 v La parroquia de **Sent Miquel de Campmajor**

homens desglesia

Pere Brugada

Barthomeu Trofeta

Martoria Texidor

Barthomeu Prat

Pere Rovira

Los quals sobre dits V masos desglesia a rao VIII sous valen II lliures XXXX sous

f. 196 La parroquia de **Senteyes**

homens desglesia

Gaspart Casademunt

Miquel Migavila

Bernat Valoria

Pere Simon

Miquell Puig

Johan Perejohan

Andreu Devall

Barthomeu Sala

Los quals sobre dits VIII fochs o masos desglesia a raho de VIII sous valen III lliures IIII sous LXIII sous

Homens reals

Baldiri Cardona
Los mas Renard ronech XXXVIII sous

f. 196 v La parroquia **Descalç**
homens desglesia

Pere Matha
Marthoria Garau

Los quals sobre dits II masos desglesia a raho de VIII sous per foch valen XVI sous
XVI sous

f. 197 La parroquia de **Vantayoll**
homens desglesia

Pere Costa
Jaume Soler
Martoria Bellpuig
March Casademunt
Lo mas Sacarreras qui te per la [...] de les Arenes conreen lo alguns

Los quals sobre dits fochs o masos desglesia que son V a raho de VIII sous per foch
valen II lliures XXXX sous

f. 197 La parroquia de **Matha**
homens desglesia

Anthoni Frigolla
Miquell Ferrer
Anthoni Braylla
Johan Ferrarges
Garau Quintana
Miquel Vilardell
Lo mas Casabella set madona Josana Casabella miserable viuda per labat de Banyolles
Lo mas Tinell conreen lo en Jusana tes per lo dit abat
Lo mas Vilardell demunt tel en Miquell Ferrer e altres tots ronechs

Los quals sobre dits VIII masos desglesia a raho de VIII sous per foch valen III lliures
XII sous LXXII sous

f. 198 La parroquia de **Folgons**
homens reals

En Coll Ferrer
En Fontenella

f. 198 La parroquia de **Mianeges**
son desglesia

En Serda es del benifet de Sent Barthomeu de Banyolles

A raho de VIII sous VIII sous

f. 198 v La parroquia de **Sent Marti de Capmajor**
homens desglesia

Berenguer Joffre
Anthoni Bosch devall
Pere Coma
Anthoni per lo mas Vidal
Johan Cases

Los quals sobre dits V masos desglesia a raho de VIII sous valen II lliures XXXX
sous

f. 198 v La parroquia de **Briolf**
homens desglesia

Steve Squerd
Pere Pla de Briolf XVI sous

f. 198 v La parroquia de **Puig Ornolf**
homens desglesia

Ffranci Cardera
Anthoni Matha XVI sous

Hom real

Miquell Sotiran es del batlle de Puigornolf XVII sous

f. 199 La parroquia de **Morlant**
homens desglesia

Johan Rodege hom desglesia VIII sous

Real

Sabestia Genestar
En Pere Solera XXXVIII sous

f. 199 v La parroquia de **Usay**
hom desglesia

Casadevall de Cursach VIII sous

f. 201

Item posam en rebuda den Jaume Ponç ciutada de Gerona subdeleguat e procurador nostre en demanar [...]bre lo dit dret de maridatge en la ciutat e bisbat de Gerona lo qual dret per nosaltres sa rebut de tots lochs devall mencionats segons apar per lo compte quens ha donat segons segueix